

Frigjøringsjubileet bekymrer Erik Bye:

Ilken t skal feire?

– Jeg gruer meg til dette frigjøringsjubileet. Hvis det ikke peker fremover på en måte som gjør inntrykk på ungdommen, vet jeg sannelig ikke om vi har noe å feire.

JANE E. HANSEN

– Da får heller 50-årsminnet bli en privatsak for den enkelte. Hvis dette ikke berører unge mennesker, kan vi like gjerne gå ut i skogen og ha vår egen minnestund. Det ville også være det letteste, sier en tydelig nedslått Erik Bye.

– Debatten om gammel og ny nazisme plager meg. I det hele tatt dette misforholdet mellom en akademisk måling av hvor mye krig vi «egentlig» hadde i Norge, og en heller felg taushet om den bølgen av rasisme og ny-nazisme som er over oss. Det gjør meg vondt å snakke om dette for et frigjøringsjubileum. Men jeg kan ikke sitte hjemme og grine.

Dette sier NRK-veteranen som mange identifiserer med norsk krigshistorie, selv om han bare var 19 år gammel Milorg-sersjant da Norge ble befridd fra nazismens åk for 50 år siden. Med sin TV-journalistikk kastet han tidlig et sterkere lys både over sjøfolkens krigsskjebne og krigsinvalldenes etterkrigsstrev. I dag er han sjeleglad for NRKs dokumentarserie «Evig heder» om handelsflåten i krig. Han er rørt over å være invitert til å delta under frigjøringsmarkeringen i Hammerfest, har sagt ja til Bergen og Falstadskogen også, men har sine motforestillinger i forhold til

denne tiden som jubileet skal feire. – Vi har sagt at vi minnes krigen for at det ikke skal skje igjen. Vi sier at vi feire 1945 fordi det ble slutt på krigen. Da må ungdommen få spørre seg hvilken krig vi snakker om. De ser på oss gamlingene at vi ikke er ferdige med den. Den fortsetter inne i oss. De har rett i videre forståelse også. Det som ikke måtte skje igjen, det har skjedd igjen og igjen over alt i verden. Faren er like om hjørnet for oss. I dag er det krig i Bosnia. I alle europeiske land vokser nazismen frem igjen i nye ungdomsmiljøer. Skal da vår egen ungdom sitte og se på at vi krangler om den gamle krigen, samtidig som vi feirer noe vi kaller friheten? Hvilken frihet? Er det ikke en fortsatt motstandskamp vi må mane til? Frihet er ingenting, hvis den ikke kan vinnes hver dag!

Forrige ukes «Holmgang» i TV2 gjorde sitt til at Erik Bye kjente betenkelighetene som en frysning på ryggen, som han selv formulerer det. En debatt om Kjell Fjørtofts nye bok, «De som tapte krigen», ble for ham et ubehagelig møte med en krig som ikke er over. Han hadde mest lyst til å forlate studio.

– Jeg følte meg krigsskadet der jeg satt. Jeg tenkte: Hva må ungdommen tro når de ser sånne gamle krigere på skjermen med tårer av is i øynene? Der satt det en frontkjemper og noen motstandsfolk, og så handlet debatten om hvem som vant eller tapte krigen, og med hvilken rett. Hvem er vinner og taper, når menneskeheten har fornedret seg? En ting er at problemet virker hjertereskjærende så lenge etterpå, det sier noe om hvor dypt de sårene sitter. En annen ting er at det ikke sier ungdommen noe som helst om den brutaliseringen som foregikk den gangen, og som fortsatt foregår! Jeg får følelsen av

”Faren er like om hjørnet for oss. I dag er det krig i Bosnia. I alle europeiske land vokser nazismen frem igjen i nye ungdomsmiljøer.”

at vi reduserer krigen til et hesteveddeløp, hvor det gjaldt å satse riktig eller galt. Det fører oss inn i en relativisering som gir et falskt og farlig bilde av nazismen. Det er for svingende nazismens ansikt dette handler om! Det er et ansikt vi aldri må tillate oss å sminke. Det er et ansikt vi ikke må betrakte gjennom et slør av prating om hvor ille det var eller ikke var i Norge. Det skygger for det viktigste: Hvor kom denne volden fra? Hvor kommer den fra i dag?

– Men vi slapp billigere enn andre europeere?

– Ja, jeg er enig med Thorleif Øisang i at det var dem som hadde det verre. Vi var ariere, vet du, vi ble ikke betraktet som undermennesker. Men så må vi befinne oss. Det blir sagt at vi ikke var i krig, at vi bare var okkupert. Men et okkupert land er i krig med okkuperanten, det sier seg selv! Fem slike år skaper tragiske skjebner på alle fronter. Enhver motstandsmann skammer seg over den

”Er det ikke en fortsatt motstandskamp vi må mane til? Frihet er ingenting, hvis den ikke kan vinnes hver dag!”

behandling enkelte uskyldige NS-barn og tyskerbarn fikk etter krigen. Primitive hevngeiringer begås gjerne av dem som har opplevd minst. Ofte er det også de som snakker mest brautende om krigen. Da får jeg lyst til å gråte.

– Hvordan vil du oppsummere verdenskrigen i Norge?

– Herregud, våre jøder fikk en grusom behandling. Våre krigsfanger ble utsatt for tortur og henrettelser. Vårt kulturliv var under streng sensur, våre åndsarbeidere under overvåkning. Våre lærere og prester, som sto under et voldsomt press, førte sin egen krig, nemlig mot nazifiseringen av vår ungdom. En helt avgjørende innsats! Tusenvis av nordmenn var på flukt, grenseløser var i daglig fare, familier satt hjemme i angst. Vi må ikke snakke om avbrenningen av Finnmark som om nordmenn ikke har visst hva krig er! Flere av våre byer ble bombet. Og når det gjelder 30 000 sjøfolk og angsten som preget deres pårørende, kan man bare begynne å regne sammen i hvilket omfang krigen rammet. Igen er det dagens ungdom jeg tenker på. De må ikke få inntrykk av at vi satt i ro, mens okkupasjonssoldatene gikk relativt disiplinert rundt i gatene. Mange av dem som satt i ro, gjorde det av frykt for noe: De tyske soldatene var forresten ivredde for å bli sendt til østfronten, men dit dro jo endel nordmenn frivillig.

– Og slike sår trenger mer enn 50 år på å gro?

– Jeg nevner dette for at ungdommen kanskje kan forstå at nazismen er et helvetes uvesen. Selv om kampen mot den ikke ble avgjort på norsk jord, og Adolf Hitler neppe fikk ødelagt nattesøvnen sin da han hørte at Erik Bye var blitt medlem av Milorg, var det nazismen vi kjempet mot. Litt mer svelt tror jeg Hitler ble da han omsider forsto hva den norske handelsflåten utrettet. Javisst var vi i krig med nazismen! Alle hadde venner eller slektninger som bukket under i den kampen. Alle visste om noen

som kjempet på motsatt side. Mange av oss klarte ikke å snakke om det før det var gått ti-tyve år. Nå synes jeg det velter opp igjen, og det kjennes fryktelig sår at det skjer oppunder et frigjøringsjubileum.

– Kan ikke ungdommen bli lei av å høre om krigen?

– Jeg vil iallfall ikke at de skal trekke seg unna disse erfaringene, og bli volds- menn og ny-nazister bare fordi vi gamle ikke klarte å fremstille oss ordentlig nok. De må ikke få inntrykk av at norske krigssellere eller motstandsfolk går rundt og føler seg som helter, eller at de sitter med hevn tanker. Det er ikke sant.

”Det handler om noe mye større enn en nabo som ble medlem av NS. Det handler om hvorfor det fortsatt ikke er noen kunst å finne bødler og torturister blant menneskene.”

Rosemalingen av nazismen har bare én effekt på slikt folk, du ser det i ansiktene på dem som ennå har liv i seg til å bli intervjuet i TV-serien om handelsflåten: De blir tause. Hvis de ikke sprekker og begynner å grine. Ingen av dem har følt seg som helt. De er ikke ute etter noen bombastisk feiring av seg selv. De har bare en stor sorg i seg, en sorg over hva de har sett, sorg over menneskeslekten. Den frykter de! Det er smerte fulle ting jeg snakker om nå, ikke stolte ting. Har du stått overfor jævelskapen, og måttet ta frem en sånn jævel i deg selv også, da vil du alltid være redd for den jævelen. Det handler om noe mye større enn en nabo som ble medlem av NS. Det handler om hvorfor det fortsatt ikke er noen kunst å finne bødler og torturister blant menneskene.

Erik Bye svelger.

– Ennå er vi ikke friere enn at vi er bundet til andres ufrihet. Hvis det ikke er dette vi får sagt til dagens ungdom, vet jeg ikke om jeg har nerver til å feire noen frigjøring.

FRIGJØRINGSJUBILEUM

Stilheden
og bare den
vil jeg feire
her under graner.

Andre får gå
taktfast og taust
under de fjerrede
jalmede faner.

Stemmer vil hviske
i vinden og st:
Bror, er du fri?
Ett eller ett
demrer ansikter frem

gjennom tåker.
Brått er de vekke
alle med barnets trekk.
Bror, fant du hjem?
Fins det ennå noen
som våker?

Stilhet
er eneste svar
jeg kan gi.

Før på jorden
er alt som før.
Mennesker martret
og martres

dreper og dor.
Stemmene tier
som skrek ut sin smerte
langs amaktsens
stenele, sorgsuarle stier.
Mørket skal svørpe
sitt slor
rundt granenes slammer
og skjule
at røttene blor.

Men stilheden
den vil jeg feire.

ERIK BYE

108666